

КОМПЛЕКСНИЙ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

УДК 159.9

Т.М. Ширяєва,
Національний університет
Острозька академія

Розглядаючи мовлення як явище, що характерне психіці людини, її вищу психічну функцію, його трактують як особливий психічний процес, який перебуває у тісному зв'язку з тими психічними процесами, що традиційно належать до когнітивних (пізнавальних) процесів: сприймання, увага та пам'ять, мислення та уява. Такий зв'язок характеризується одночасністю дії та участю людини-мовця у пізнанні навколишнього світу. Більш детальний аналіз особливостей когніції дає можливість зробити висновок, що пізнавальні процеси мовців не лише впливають на породження та розвиток мовлення, але і є його органічними складовими. Віднесення цих процесів до вищих психічних функцій визначається поступальним характером розвитку і можливостями змінюватися в процесі соціального існування мовця. Низка вчених [1; 2; 4; 6] висловлюють думку, що з усіх пізнавальних процесів найбільших трансформацій зазнають довільна увага та пам'ять, логічне мислення та мовлення як системні психічні процеси, що мають біологічну основу та соціальний характер вираження.

Ми розглядаємо мовлення не як мовленнєву діяльність чи засіб спілкування, а як вищу психічну функцію людини, її психічний та психофізіологічний процес. Таким чином, мовлення є амальгамою семіотичної системи, психіки, психофізіології, поведінки та діяльності. Відтак мета нашого дослідження полягає в аналізі можливості розвитку пізнавальної сфери суб'єктів, у нашому випадку студентів, засобами іноземної мови, що реалізується в процесі психодраматичної корекції.

Мовленнєва діяльність у контексті оволодіння іноземною мовою передбачає особистісну трансформацію, однак паралельно з цим у мовця спостерігаються позитивні зміни в роботі як вищих психічних функцій, так і свідомості, стратегіях подолання психологічного захисту.

Пізнавальна сфера мовця як психічно здорового суб'єкта мовленнєвої діяльності, який залучений до процесу оволодіння іноземною мовою, може зазнавати впливу. Система заходів, спрямованих на усунення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини з допомогою спеціальних заходів психологічного впливу, має назву

психокорекції. При цьому основоположною для нас є думка про те, що мовлення, іншомовне зокрема, нерозривно пов'язане з особистістю як суб'єктом пізнання, який оволодіває цим мовленням. Відтак тренінгова робота у напрямі розвитку пізнавальних процесів особистості засобами іноземного мовлення видається плідною та доцільною.

Услід за І. В. Вачковим [3] ми розглядаємо тренінг не лише як засіб розвитку мовних здібностей у контексті оволодіння іноземною мовою, а й як засіб розвитку різних психічних структур – пізнавальних процесів особистості. Оскільки цей тренінг реалізується засобами іноземної (англійської) мови і спрямовується на розвиток вищих психічних функцій, він називається розвитком продуктивного білінгвізму і пізнавальних процесів, має статус комплексного тренінгу. Таким чином, одним із психолінгвістичних засобів розвитку пізнавальної сфери студентів в умовах оволодіння іноземною мовою у нашому дослідженні є комплексний психолінгвістичний тренінг (КПЛТ), що розглядається нами як вид психологічної корекції, що, з одного боку, усуває психологічні бар'єри і перешкоди в оволодінні іноземною мовою, а з другого – стимулює розвиток сприймання, мислення, пам'яті, уяви, уваги.

В основі КПЛТ лежить терапевтичний груповий процес психодрами, що виконує функцію інструменту драматургічної імпровізації для психокорекції пізнавальної сфери особистості засобами іншомовного мовлення. При цьому відбувається подвійне кодування поведінки студентів: вербальне – англійською мовою та дієве – максимально наближене до життя, програвання реальних життєвих подій і виконання певних ролей. Основне припущення, що слугувало основою тренінгової роботи, полягало у тому, що усі учасники тренінгової групи задіяні у програванні реальних ситуацій, а це ще більшою мірою спонукає до вияву активності учасників, пізнавальної активності зокрема.

Психодрама – терапевтичний груповий процес, у якому використовується елемент драматичної імпровізації з метою вивчення внутрішнього світу індивіда [7]. З. Морено, вдова Дж. Л. Морено та автор сучасної психодрами, описує психодраму як процес, у якому можна досліджувати життя, піддаючи

себе ризику без страху покарання. Це форма групової психотерапії, яка не припускає пасивного спостереження за чиеюсь діяльністю [8].

Вистави та імпровізовані ігри, що використовуються у КПЛТ, спонукають учасників групового процесу до бесід, дискусій, що, у свою чергу, сприяє усвідомленню різноманітних проблем і можливостей їх розв'язання у майбутньому. Провідною ідеєю КПЛТ є три взаємопов'язані розумові процеси – пригадування, осмислення, усвідомлення, які активізують усю пізнавальну сферу студентів. Таким чином, психодраматичні техніки у КПЛТ, з одного боку, розвивають мовленнєву діяльність учасників групи у формі монологів, діалогів, бесід і дискусій, а з другого – стимулюють пізнавальну діяльність у вирішенні різноманітних проблемних ситуацій.

Важливими характеристиками КПЛТ є загальні властивості тренінгової роботи, які у контексті нашого дослідження набувають певної специфіки: характер спрямованості, змістове наповнення, форма роботи, ступінь керованості, тривалість, масштаб вирішуваних проблем. Розглянемо усі властивості КПЛТ більш докладно.

За характером спрямованості психокорекційні заходи у КПЛТ класифікуються на симптоматичні та каузальні: перший тип корекції характеризується короткотривалим впливом з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, в той час як каузальна (причинна) корекція спрямована на розпізнання та усунення джерел і причин помічених відхилень.

За змістом психокорекції КПЛТ є психокорекційним методом, спрямованим на розвиток пізнавальних процесів засобами іншомовного мовлення. Змістова сторона психокорекційної роботи у нашому дослідженні реалізується через різні форми і техніки психодрами. Серед основних форм, які застосовуються у КПЛТ, є психодрами, зосереджені на темі, і психодрами, зосереджені на особистості. Психодрами, зосереджені на особистості (протагоністові чи головному виконавцеві), концентруються на психодраматургічній грі реальної чи уявної ситуації з життя. Часто такі ситуації сприяють емоційному вивільненню, знімають психологічні бар'єри особистості, зумовлюють більшу соціальну адаптацію людини через розвиток її пізнавальної сфери шляхом створення іншомовного середовища. Вправи, зосереджені на темі, навпаки, концентрують увагу на визначеній тематиці іншомовного мовлення у конкретній комунікативній ситуації.

Відповідно до форми роботи основними у форматі КПЛТ є групова та індивідуально-групова робота. Серед характеристик КПЛТ є також недирективна форма роботи, повністю імпровізована. Комплексний психолінгвістичний тренінг є відносно короткою та швидкою формою роботи, водночас такою, що стимулює

пізнавальну активність її учасників. Імпровізованість є одним з основоположних принципів психодрами. У КПЛТ цей принцип реалізується у низці імпровізованих ігор. В імпровізованій грі нічого заздалегідь не визначається. Такі імпровізації повністю ґрунтуються на продуктивній уяві учасників групи.

За масштабом вирішуваних проблем корекція є загальною та спеціальною, перша з яких передбачає здійснення заходів загальнокорекційного характеру, що нормалізують мікросередовище учасників, регулюють психофізичне, емоційне навантаження відповідно до вікових та індивідуальних можливостей. Упровадження КПЛТ здійснювалося у спеціально підібраній тренінговій групі. Тренінгова група закритого типу містила 15 студентів факультету романогерманських мов Національного університету "Острозька академія". Перед початком КПЛТ нами було продіагностовано рівень розвитку пізнавальних процесів – сприймання, мислення, пам'яті, уваги, уяви – учасників і рівень володіння англійською мовою на основі розглянутих вище методик.

Перевірка ефективності впровадження КПЛТ передбачала попереднє визначення рівня розвитку пізнавальної сфери учасників, що супроводжувалося на другому етапі впровадження КПЛТ як експериментальної технології та нарешті передбачало повторне визначення рівня розвитку пізнавальної сфери з метою простежити наявність динаміки.

Програма тренінгу передбачає 100 академічних годин. Загалом тренінг відбувався на 20 заняттях тривалістю по 5 годин упродовж 20 днів поспіль. Потенційними результатами впровадження психокорекційних технологій КПЛТ ми вважали оволодіння студентами – учасниками тренінгу – нормативною лексично-граматичною системою, яка сприяє розвитку навичок спілкування та позитивно впливає на пізнавальну сферу особистості. Учасниками тренінгової групи були студенти – дорослі мовці, які на момент проведення тренінгу володіли базовими знаннями щодо фонетичних, граматичних, лексичних, синтаксичних особливостей англійської мови.

Перший і третій етап проводилися на основі методик: прямого (вільного) асоціативного тесту, визначення об'єму сприймання, активності вербального та наочно-образного мислення, "Порівняння понять", методики Джекобса та "Коректурної проби".

Виявлені показники динаміки розвитку пізнавальних процесів у результаті впровадження КПЛТ було обраховано показниками (вибіркове середнє, середнє арифметичне значення) для результатів, отриманих до та після впровадження КПЛТ (див. таблицю).

Середнє значення динаміки пізнавальних процесів

Показники	M_{x1}^*	M_{x2}^{**}
Логічна центральна реакція	16,8	18,3
Вербальна біжучість	8,0	8,8
Образна біжучість	5,7	8,3
Сприймання	23,2	25,07
Уява	4,24	4,55
Короткотривала пам'ять	10,7	11,9
Поняттєве мислення	12,3	12,8

* – середнє арифметичне показників до проведення КПЛТ.

** – середнє арифметичне показників після проведення КПЛТ.

У результаті впровадження КПЛТ спостерігається підвищення показників рівня розвитку логічної центральної реакції (9,2 %). Центральні логічні реакції, на противагу периферійним логічним реакціям, слугують показником як високорозвиненої гнучкості мислення та швидкості перебігу мисленнєвих операцій, так і мовної компетентності, у нашому дослідженні іншомовної компетентності. Інакше кажучи, показники сформованості цих реакцій характеризують мовленнєво-мисленнєву діяльність у цілому. Динаміка розвитку цих реакцій у результаті впровадження КПЛТ свідчить про продуктивність останнього для розвитку мислення й іншомовного мовлення у процесі використання психодраматичного підходу, акцент в якому робиться на широкому застосуванні рольової гри.

Методологічна основа рольової гри передбачає логічність і влучність (контекстуальну відповідність) висловлювань протагоніста. Переосмислення та програвання ситуацій, які є важливими й емоційно неординарними, потребують логічного та поетапного переосмислення ситуації, що, зрештою, здійснюючись засобами англійської мови, має безпосередній вплив на розвиток мислення як одного із пізнавальних процесів та іншомовних засобів для вираження перебігу мисленнєвих процесів.

Наявність значного показника розвитку вербальної та образної біжучості на рівні 9 % та 6,9 % відповідно пояснюється природою КПЛТ, необхідним елементом якого є аналіз матеріалу, утримуваного в довготривалій пам'яті. Психокорекційна робота, яка здійснюється в процесі тренінгу, пов'язана зі швидкістю розпізнавання суб'єктивно значущого матеріалу, умінням проаналізувати природу емоцій та почуттів, що реалізується в динаміці мисленнєвих процесів. Показники вербальної та образної біжучості підтверджують важливу думку про те, що в процесі оволодіння іноземною мовою важливого значення набувають "чуттєва тканина" і перцептивний образ світу як раціональний етап пізнання дійсності. Адже оволодіння мовними одиницями передбачає їх предметну співвіднесеність, яка, за

термінологією М. І. Жинкіна, характеризується як УПК – образність і УПСК – мовна схема [5].

Наявність розвитку сприймання в процесі застосування КПЛТ (9,3 %) ґрунтується головним чином на комунікативному підході як методі обміну думками, емоціями, почуттями та реакціями на почуте, що є необхідним елементом інтеграції, шерінгу як прийому психодрами. Окрім того, розвитку сприймання сприяють і окремі вправи, які віднесені нами до розминки і передбачають використання музичних фрагментів, запахів у суцільній темноті, оживлення зображень.

Очевидною є й наявність значущого показника розвитку уяви (9,3 %), яка є невід'ємним елементом рольових ігор. Тоді як роль протагоніста в психодрамі характеризується розвивальною роллю сприймання та мислення, імітаційне моделювання поведінки чи роль двійника чинить позитивний вплив на уяву. Активне залучення учасників тренінгу (студентів) до виконання вправ, які передбачають втілення соціальних ролей і водночас відповідають комунікативній ситуації, неможливо реалізувати без залучення уяви.

Пам'ятаючи про основні критерії КПЛТ, якими є імпровізація і недирективність з боку тренера, можна стверджувати про створення сприятливих можливостей для творчого моделювання різних ситуацій, як реально існуючих, так і потенційно можливих, при цьому в різних часових межах – минулого, теперішнього і майбутнього. Показник розвитку короткотривалої пам'яті також є досить значущим, сягаючи рівня 9 %. Розпізнавання та оволодіння контекстуальним значенням слова відбувається в процесі здійснення як монологічного, так і діалогічного мовлення, яке вимагає оперування значеннями, що обумовлені загальним змістом повідомлення. Важливу роль при цьому відіграють пропозиціональні структури, які активізуються при сприйманні й породженні іншомовних речень і висловлювань. У ході КПЛТ поступово знімається напруження та психологічні бар'єри, пов'язані з іншомовним середовищем, що дає змогу учасникам групи переходити від базової мовної одиниці – слова до мовних одиниць вищого рівня – речення і тексту, що, у свою

чергу, позитивно впливає на створення тимчасових нервових зв'язків, що відповідають іншомовним кліше, відтак розвитку пам'яті.

Наявність показника розвитку поняттєвого мислення на рівні 9,6% пояснюється намаганням зрозуміти повідомлення не на рівні синтагм, а передбачає володіння загальним змістом повідомлення у процесі роботи КПЛТ. У контексті теоретичної моделі розвитку пізнавальної сфери студентів засобами іноземної мови поняттєве мислення є невід'ємною складовою такої психологічної одиниці, як концептуальна система. В умовах КПЛТ програвання різних реальних і життєвих проблемних ситуацій активізують як енциклопедичні знання про світ, так і мовні (іншомовні) знання учасників, що позитивно впливає на поняттєве мислення студентів.

Таким чином, аналіз результатів вивчення продуктивності КПЛТ як психолінгвістичного засобу розвитку пізнавальної сфери студентів в умовах іншомовного середовища, основою якого слугують різноманітні техніки психодрами, свідчить про ефективність цього тренінгу, відтак можливості його впровадження як експериментальної технології для ефективного оволодіння іноземною мовою. Техніки КПЛТ повинні впроваджуватися на факультативних заняттях для тих студентів, які виявляють бажання взяти участь у тренінгу з метою розвитку своїх пізнавальних ресурсів. Основні принципи, які лягли в основу розробки психолінгвістичного засобу розвитку пізнавальної сфери студентів в іншомовному середовищі, можуть використовуватися в умовах оволодіння іноземною мовою

студентами немовних спеціальностей у разі їх адаптації до типової навчальної програми підготовки цих фахівців.

Список використаної літератури

1. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 282 с.
2. Брунер, Дж. Психология познания : за пределами непосредственной информации / Дж. Брунер. – М. : Прогресс, 1977. – 412 с.
3. Вачков, И. В. Основы группового тренинга. Психотехники : учебное пособие / Игорь Викторович Вачков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство "Ось-89", 2001. – 224 с. (Практическая психология)
4. Выготский, Л. С. Мышление и речь : [Психол. исслед.]. Психика, сознание, бессознательное / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 368 с. – (Собрание трудов).
5. Жинкин, Н. И. Механизмы речи / Н. И. Жинкин; Акад. пед. наук РСФСР. Ин-т психологии. – М. : Изд-во Акад. пед. наук, 1958. – 369 с. : ил.
6. Засєкіна, Л. В., Вступ до психолінгвістики : навчальний посібник / Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін. – Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2002. – 168 с.
7. Келлерман, П. Ф. Психодрама крупным планом. Анализ терапевтических механизмов / Питер Феликс Келлерман ; пер. с англ. И. А. Лаврентьевой. – М. : Независимая фирма "Класс", 1998. – 240 с. – (Библиотека психологии и психотерапии).
8. Киппер, Д. Клинические ролевые игры и психодрама / David A. Kirper ; пер. М. Ю. Никуличева, Ю. Г. Григорьевой. – М.: ТОО Независимая фирма "Класс", 1993. – 224 с.